

Олександра Яновська

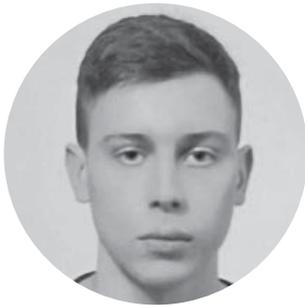
докторка юридичних наук, професорка,
суддя Верховного Суду
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8451-3775>
Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57215503063>
yanovskaya.a@ukr.net

DOI: 10.33498/Юш-2025-09-075

Дар'я Биковець

студентка факультету правничих наук
Національного університету "Кієво-Могилянська академія"
(Київ, Україна)
d.bykovets@ukma.edu.ua

Артем Никонюк

студент факультету права та економічної безпеки
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)
a.p.nykonyuk@nlu.edu.ua

© Олександра Яновська, Дар'я Биковець, Артем Никонюк, 2025

УДК 343.131

ЗМАГАЛЬНІСТЬ І РІВНІСТЬ СТОРІН НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: *NECESSITAS ABSOLUTA* ЧИ *BOVI CLITILLAE IMPONERE**

Анотація. Кримінальне провадження в Україні здійснюється на засадах змагальності відповідно до ч. 1 ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Однак під час досудового розслідування сторона обвинувачення володіє значно більшим обсягом повноважень та інформації порівняно зі стороною захисту, що породжує питання щодо меж змагальності та рівності сторін на цій стадії кримінального провадження.

Метою цього дослідження є обґрунтування неабсолютності правової природи засад змагальності та рівності сторін на стадії досудового розслідування, визначення особливостей

* *Bovi clitillae imponere* – латинський вислів, який дослівно перекладається як “одягати на корову сідло”, що є аналогічним за змістом до українського “п’яте колесо до воза”.

реалізації змагальності та рівності сторін на стадії досудового розслідування, з'ясування доцільності застосування засад змагальності та рівності сторін на стадії досудового розслідування та формулювання концепції синергії ч. 2 ст. 87 КПК України та ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як критерію визначення меж застосування засад змагальності та рівності сторін на вищезазначеній стадії кримінального провадження.

Автори зробили висновок, що засади змагальності та рівності сторін не є абсолютними на стадії досудового розслідування, але вони на цьому етапі виконують фундаментальну функцію гарантування прав людини – права на захист, на доступ до суду та ін. Надано авторське бачення синергії ч. 2 ст. 87 КПК України та ч. 3 ст. 6 Конвенції як критерію визначення меж застосування досліджуваних засад на стадії досудового розслідування. Результати дослідження можуть бути основою для оцінки загальної справедливості кримінального судочинства або оцінки допустимості зібраних і представлених сторонами доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: змагальність; рівність сторін; досудове розслідування, право на справедливий суд, допустимість доказу.

За даними World Population Review¹ можна відстежити рівень злочинності у світі. Станом на 2024 р. Україна посідає 66-е місце у цьому рейтингу з індексом злочинності 46,9, що свідчить про наявність у нашій країні суттєвих проблем із протиправною поведінкою, які потребують належного реагування. Кримінальне законодавство (кримінальний закон) закріплює відповідальність за кримінально карану протиправну поведінку². Водночас, оскільки боротьба зі злочинністю не має призводити до порушення прав людини, дотримання саме кримінальних процесуальних норм стоїть на заваді порушенням прав людини. Тобто чіткі правила, які прописані в процесуальному законі, є гарантіями того, що ці права не будуть порушеними.

Відповідно до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України³ (далі – КПК України) кримінальний процес має відповідати загальним засадам кримінального провадження, зокрема змагальності й рівності сторін. Ці елементи є фундаментом, на якому будується кримінальне судочинство.

Складно не погодитися, що 'в реальних історичних умовах кримінальна процесуальна діяльність у певній правовій системі організовується відповідно до умов того суспільства, в якому вона здійснюється'⁴. Так, засада змагальності в більш сучасному вигляді з'явилася в кримінальному процесі України лишень 24 роки потому після т. зв. малої судової реформи, коли КПК України 1960 р. було доповнено ст. 16¹ "Змагальність і диспозитивність" згідно із Законом № 2533-III від 21.06.2001⁵, що зупинило дію інквізи-

¹ Crime Rate by Country 2025 <<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country#title>> (accessed 10.07.2025).

² М Хавронюк, 'Деяко про сутність кримінального права (інакший погляд)' (Юридичний вісник України 9–15 березня 2013 р.) <<https://pravo.org.ua/deshho-pro-sutnist-kryminalnogo-prava-inakshyj-poglyad>> (дата звернення 10.07.2025).

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> (дата звернення 10.07.2025).

⁴ Ю Мирошниченко, *Процесуальні та філософсько-правові проблеми здійснення правосуддя в кримінальному провадженні* (Панов 2017) 200.

⁵ Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України: Закон України від 21 червня 2001 р. № 2533-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2533-14#Text>> (дата звернення 10.07.2025).

ційної форми кримінального процесу. Варто пригадати, що в п. 3 ч. 2 ст. 129 Конституції України⁶ також закріплена засада змагальності.

Завдяки її реалізації суди забезпечують рівність у поданні доказів, матеріалів, процесуальних документів для обох сторін. Однак змагальність не може існувати відокремлено від інших значущих принципів, як-от верховенство права, та права на справедливий суд.

Засада змагальності повною мірою розкривається на етапі судового розгляду. Оскільки саме на цьому етапі сторони представляють свої доводи, вимоги, матеріали та заперечення, що дає змогу суду всебічно дослідити обставини у справі, об'єктивно оцінити докази та дійти справедливого й законного рішення. Як влучно зазначає О. Стратій, 'цей принцип відображає природний закон єдності та боротьби протилежностей, де саме в суперництві й змаганні сторін може народитися істина та об'єктивність'⁷.

Засада змагальності безпосередньо впливає на якість здійснення кримінального провадження, від чого залежить фінальний результат – захист особи, суспільства та держави. Однак видається доволі дискусійною реалізація засад змагальності та рівності сторін на стадії досудового розслідування. Дослідження цього питання становить не лише доктринальний інтерес, а й зумовлено практичними потребами судової, правоохоронної та правозахисної діяльності.

Тлумачний словник пояснює змагальність як 'прагнення добитися кращих результатів у чому-небудь порівняно з іншими'⁸. Як вказує О. Стратій, 'цей принцип передбачає, що судовий процес – це не просто формальна процедура, а своєрідна арена, на якій сторони вступають у юридичну боротьбу з метою захисту своїх прав та інтересів перед судом'⁹. Тобто кожен спір – це процесуальна "війна", а кожна війна потребує ресурсів і засобів протидії, якими в кримінальному процесі є докази.

Змагальність дає можливість реалізації давньоримського постулату *audiamur et altera pars*¹⁰. Тобто змагальність є уособленням справедливості – іманентної властивості права, адже надає рівні можливості сторонам у кримінальному провадженні та підвищує рівень об'єктивного вирішення спору, адже вислухані всі. Однак зазначені тлумачення легко візуалізуються на стадії судового розгляду, де безпосередньо й відбувається активне застосування змагальності. Але в який спосіб змагальність реалізується на стадії досудового розслідування?

⁶ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 10.07.2025).

⁷ О Стратій, 'Значення принципу змагальності сторін в судовому процесі' [2024] 1 Юридичний науковий електронний журнал 219 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/47>.

⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) (В Бусел (уклад і голов ред), Перун 2005) 464.

⁹ Стратій (н 7).

¹⁰ Нехай буде вислухана й інша сторона. – Лат.

На досудовому розслідуванні відбувається “зародження” справи: від внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань до закриття провадження чи направлення до суду (матеріально-розшукове дослідження). Реалізація принципу змагальності на цьому етапі можлива двома способами: проведення стороною захисту паралельного розслідування або розширення судового контролю за досудовим розслідуванням.

В Україні діє система розширеного судового контролю, а, наприклад, у США та Англії – відбувається паралельне розслідування. Щодо останнього, то ця система спрямована на залучення приватного детектива, який працює разом із адвокатами. Він має той самий обсяг повноважень щодо збирання доказів, що й поліція. Тим самим це вирівнює дисбаланс ресурсів між стороною обвинувачення й захисту, який *a priori* слабший у сторони захисту. Відповідно принцип змагальності діє на всіх етапах процесу.

Щодо підходу, який діє в Україні, то одним із проявів гарантії змагальності на досудовому розслідуванні є контроль слідчим суддею за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб при проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні інших процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень¹¹. У цьому контролі є багато ахіллесових п'ят, зокрема, відсутність реальної рівності сторін щодо збирання та подачі доказів (саме на цю проблему звертає увагу більшість¹² науковців), неможливість захисника брати активну участь у досудовому розслідуванні до пред'явлення особи підозри¹³ і т. ін.

Не тільки на законодавчому рівні, а й на практичному існують значні виклики щодо переваг сторони обвинувачення у процесуальних інструментах, обмежень у доступі до інформації сторони захисту під час досудового розслідування та ускладнень із отриманням доказів.

Але, ураховуючи завдання, які мають досягатись на стадії досудового розслідування, постає критично важливе питання: чи справді рівність сторін і змагальність мають беззастережно та необмежено реалізовуватись на стадії досудового розслідування?

Змагальність на досудовому розслідуванні полягає у 1) наданні підозрюваному, обвинуваченому права на захист; 2) наданні сторонам права клопотати про вилучення доказів як недопустимих; 3) установленні судового порядку оскарження будь-яких дій і рішень органів та осіб, що ведуть роз-

¹¹ О Капліна, М Карпенко, В Маринів та ін, *Судовий контроль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб.* (Право 2016) 3.

¹² В Власюк, ‘Щодо змагальності за Кримінальним процесуальним кодексом України’ [2013] 6 Європейські перспективи 106–112.

¹³ О Бережний, ‘Проблеми реалізації засади змагальності на досудовому розслідуванні під час оскарження дій чи бездіяльності слідчого або прокурора та розгляду скарги слідчим суддею’ [2016] 34 Журнал східноєвропейського права 10.

слідування у кримінальних справах¹⁴. Відтак не йдеться про більш широкі межі змагальності, ніж ті, що забезпечують захист прав людини.

Таку думку висловлював і колектив авторів доробку “Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: аналітичний звіт”: ‘Змагальність на досудовій стадії кримінального процесу обмежена. Вона стосується саме питання вирішення обмеження (втручання) прав і свобод людини, пов’язаних з особистою свободою або власністю – обрання запобіжного заходу чи вирішення питання арешту майна особи. А також оскарження рішень, дій чи бездіяльності сторони обвинувачення’¹⁵.

Отже, неможливо стверджувати, що засада змагальності повноцінно застосовна на стадії досудового розслідування. Звісно, що ми не маємо нехтувати змагальністю, але й перетворювати на панацею цю засаду теж не можемо. Усі правові інструменти мають використовуватися ефективно, а абсолютність змагальності на досудовому розслідуванні не сприятиме ефективності кримінальному процесу. Мета змагальності на цьому етапі має більш природний характер гарантування прав людини – право на захист тощо.

На підтвердження наведених тез варто проаналізувати практику Верховного Суду – дороговказ для єдності й сталості судової практики. Це сприятиме розумінню доцільності широкого застосування змагальності на досудовому розслідуванні з боку найвищої судової інстанції. Прямої відповіді, звісно, Суд не дає, адже його рішення не є підручником чи науковим доробком, однак аналіз правових позицій дає можливість надати відповідь на поставлене вище запитання.

Так, Суд у своїй постанові від 11.02.2021 у справі № 199/5500/15-к зазначає, що ‘ОСОБА_6 на початковому етапі досудового розслідування до вступу в кримінальне провадження захисника ОСОБА_11, хоча і користувався правовою допомогою захисника, однак така допомога мала символічний характер і не була кваліфікованою, ефективною правничою допомогою, тобто мало місце порушення права ОСОБА_6 на захист’¹⁶. Тож Суд звертає увагу на те, що право на захист має бути непримарним і не повинно мати декларативний характер. Формальна наявність захисника не сприяє ефективному забезпеченню змагальності, адже має бути активна (в розумних межах) діяльність захисника на всіх стадіях кримінального процесу.

Така правова позиція перегукується із доктринальним підходом О. Яновської, яка зазначає, що ‘формальна наявність сторони в кримінальному процесі ще не означатиме реалізації правосуддя на засадах змагальності’¹⁷.

¹⁴ О Яновська, ‘Теоретичні та організаційні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства’ (дис д-ра юрид наук, 2011) 51.

¹⁵ Ю Белоусов, В Венгер, А Орлеан, Є Крапивін, С Шапутько, В Яворська, *Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: аналітичний звіт* (Київ 2020) 77.

¹⁶ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 11 лютого 2021 р. у справі № 199/5500/15-к <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94974182>> (дата звернення 15.07.2025).

¹⁷ Яновська (н 14) 31.

ЄСПЛ також підтверджує таку думку. У справі *Іглін проти України* вказує:

призначення захисника саме по собі необов'язково вирішує питання відповідності вимогам пп. "с" п. 3 ст. 6. Просте призначення захисника не забезпечує ефективного захисту, оскільки такому захиснику можуть перешкоджати у виконанні його обов'язків, або ж він може ухилитися від їх виконання. Якщо національні органи повідомляються про існування такої ситуації, вони повинні або замінити захисника, або зобов'язати його чи її виконати ці обов'язки¹⁸.

У постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС, Суд) від 23.12.2024 у справі № 740/3943/23 вказано, що,

незважаючи на те, що КПК не містить у якості окремої загальної засади кримінального провадження принципу сприяння захисту (*favor defensionis*), однак він втілений у низці законодавчо визнаних загальних засад, таких як верховенство права, змагальність, презумпція невинуватості та забезпечення права на захист і має застосовуватися, серед іншого, у тих випадках, коли для захисту об'єктивно складно отримати докази на свою користь¹⁹.

Цей принцип покладено в основу презумпції невинуватості, тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого, права на мовчання, права на визнання доказів недопустимими, заборони погіршення становища засудженого в певних випадках, права на останнє слово тощо. Частина 2 ст. 290 КПК України є проявом зазначеного принципу. В ній зобов'язано прокурора чи слідчого суддю надати доступ стороні захисту до будь-яких матеріалів, які є в його розпорядженні, досудового розслідування, незалежно від того, чи свідчать вони про (не) винуватість особи. Отже, шляхом визнання некодифікованого принципу сприяння захисту Суд підтверджує необхідність права на захист, рівність сторін та змагального процесу.

З іншого боку, ч. 2 і ч. 3 ст. 93 КПК України визначено різні способи збирання доказів сторонами обвинувачення та захисту, що не є однаковими чи навіть рівними. Але чи справді таке процесуальне право мало б бути застосовним на абсолютно рівних засадах для обох сторін на стадії досудового розслідування? Якщо б сторони обвинувачення та захисту мали б абсолютно однакові процесуальні інструменти у збиранні доказів, то досудове розслідування навряд чи було б оперативним.

Як влучно зазначає Є. Григорчук, 'ефективність змагального процесу залежить від чіткого виокремлення функцій кримінального процесу й сторін, що беруть у ньому участь, а також від визначення предмета кожної функції та змісту діяльності сторін'²⁰. Конституційний Суд України в рішенні від 17.03.2020 зауважує, що

¹⁸ Іглін проти України (Заява № 39908/05): Рішення Європейського суду з прав людини від 12 січня 2012 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_780#Text> (дата звернення 15.07.2025).

¹⁹ Постанова Верховного Суду у складі Касаційного кримінального суду від 23 грудня 2024 р. у справі № 740/3943/23 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/124005274>> (дата звернення 15.07.2025).

²⁰ Є Григорчук, 'Кримінально-процесуальні функції у світлі оновленого кримінального процесуального законодавства України' [2013] 3 (21) Наука і правоохоронна 171.

поняття “рівні права”, “рівні обов’язки” не можна ототожнювати з поняттями “однакові права”, “однакові обов’язки”. Права чи обов’язки можуть бути різними й залежать від статусу та ролі учасника кримінального провадження (прокурора, потерпілого, слідчого, обвинуваченого, захисника, цивільного позивача, цивільного відповідача). Рівність прав та обов’язків полягає в тому, що кожен з учасників кримінального провадження наділений правами та має обов’язки, визначені законодавством для його процесуального становища. Отже, процесуальні права й обов’язки учасників кримінального провадження з різним процесуальним становищем є неоднаковими, що зумовлено різними процесуальними функціями, які мають бути реалізовані під час кримінального провадження суб’єктами з відповідним процесуальним статусом²¹.

Так, сторона захисту реагує на допущення порушень прав людини при збиранні доказів, чим здатна контролювати цей процес, однак не має робити те саме, що й сторона обвинувачення.

Наприклад, у постанові Об’єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ОП ККС ВС) від 04.10.2021 у справі № 724/86/20 вказано, що ‘відсутність рішення про призначення (визначення) групи слідчих, які здійснюватимуть досудове розслідування, в матеріалах кримінального провадження обумовлює недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, як таких, що зібрані неуповноваженою на те особою²². В іншому рішенні ОП ККС ВС зазначено:

Постанови керівника органу досудового розслідування про визначення слідчого або групи слідчих, старшого групи слідчих, які здійснювали досудове розслідування, можуть бути надані прокурором та оголошені під час судового розгляду, якщо під час дослідження доказів у учасників провадження виникне сумнів у їх достовірності з огляду на те, що ці докази було зібрано неуповноваженими особами²³.

Тож сторона захисту слідкує за допустимістю доказів, таким чином зберігаючи змагальність досудового розслідування.

Водночас судова практика доходить у своїх правових позиціях висновків, які мають дискусійний характер серед практиків. Так, постанова Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 31.08.2022 стала резонансним рішенням щодо допустимості даних висновку експерта як доказу у разі призначення експертизи слідчим, який не входить до складу слідчої групи. У цьому рішенні було вказано, що ‘суд повинен <...> у межах доводів сторін перевірити, чи призвів спосіб призначення експертизи до порушення тих

²¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п’ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17 березня 2020 р. № 5-п/2020 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text>> (дата звернення 15.07.2025).

²² Постанова ОП ККС ВС від 04 жовтня 2021 р. у справі № 724/86/20 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214751>> (дата звернення 15.07.2025).

²³ Постанова ОП ККС ВС від 14 лютого 2022 р. у справі № 477/426/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525190>> (дата звернення 17.07.2025).

чи інших прав і свобод людини, передбачених Конвенцією та/або Конституцією України²⁴.

Аналіз цього рішення дає змогу сформулювати й наступне запитання: “Чи ставить під сумнів ВП ВС доцільність змагальності на досудовому розслідуванні, адже не визнає істотності порушень процесуального закону за наявного його формального недотримання?”. На нашу думку, відповідь на це запитання негативна, адже формальне недотримання приписів закону (ст. 86 КПК України) ще не призводить до порушення прав людини. У наведеному прикладі експерт діяв на користь і в межах процесу. Якщо у сторони захисту з'являються сумніви щодо неупередженості такого експерта, то вона, зазначивши безпосереднє порушення прав людини, може клопотати про визнання отриманих доказів недопустимими.

Варто підкреслити, що засада змагальності є менш ефективною без спільної реалізації разом із принципом рівності сторін. Це особливо важливо під час досудового розслідування, оскільки на цьому етапі формується доказове підґрунтя обвинувачення та здобуваються докази, що матимуть значний вплив на подальший судовий розгляд.

Окремі питання постають у зв'язку із можливими обмеженнями сторони захисту в доступі до матеріалів досудового розслідування. Адже фактично сторона захисту діє навмання до завершення розслідування та відкриття їй матеріалів, зібраних стороною обвинувачення. У постанові ОП ККС ВС від 24 жовтня 2022 р. у справі № 216/4805/20 зауважує, що ‘обмеження строку для ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ у порядку статті 290 КПК, допускається лише на підставі ухвали слідчого судді, якою встановлюється певний строк для такого ознайомлення’²⁵.

Нерозкриття сторони захисту матеріальних доказів, що містять відомості, які могли б надати можливість звинуваченому звільнити себе або зменшити строк відбування покарання, може оцінюватись як відмова від можливостей, необхідних для підготовки захисту, а отже, порушення права, гарантованого п. б ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²⁶ (далі – Конвенція) (*Jespers v. Belgium*, §§ 56 and 59)²⁷.

Розтлумачуючи принцип *equality of arms*, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 26 березня 2024 р. у справі № 913/768/21 вказує, що сторона судового процесу не повинна бути позбавлена можливості ефективно представити свою позицію у суді, а також їй має бути надана змога представити свою позицію нарівні із проти-

²⁴ Постанова ВП ВС від 31 серпня 2022 р. у справі № 756/10060/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>> (дата звернення 17.07.2025).

²⁵ Постанова ОП ККС ВС від 24 жовтня 2022 р. у справі № 216/4805/20 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107050550>> (дата звернення 18.07.2025).

²⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 10.07.2025).

²⁷ *Jespers v. Belgium*. App 8403/78. Commission (Plenary) Report. 14.12.1981 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95751>> (accessed 18.07.2025).

лежною стороною. Пункт 1 ст. 6 Конвенції надає державі вільний вибір засобів, які будуть використані для гарантування учасникам судового процесу цих прав. Одним із таких засобів є інститут правової допомоги (рішення від 15.02.2005 у справі *Steel and Morris v. the United Kingdom*, заява № 68416/01)²⁸.

Проведений аналіз судової практики дає підстави зробити висновок про те, що засада змагальності, так само як і рівності сторін, на стадії досудового розслідування не є абсолютними, відтак у них є межі. Однак їх чітко визначених кордонів чи будь-яких стандартів обмеження немає, тому з боку практиків та науковців іноді виникають контраверсійні ідеї, які спрямовані на безпідставне розширення застосування цих засад на стадії досудового розслідування.

Наприклад, В. Дяков пропонує зобов'язати органи досудового розслідування допитувати всіх свідків у присутності захисника²⁹. Й справді це має сенс для реалізації змагальності, адже формально сприяє дотриманню рівності та змагальності сторін одразу, адже захисник зможе проконтролювати ситуацію, щоб не було жодного тиску з боку прокурора чи слідчого судді. Але, з іншого боку, це занадто затягує процес. Адже необхідно встановити такий час, який буде зручний для всіх сторін, до того ж, адвокати зможуть зловживати цим приписом.

Така ж ситуація із питанням залучення адвоката під час затримання особи чи коли у неї відбирають біологічні зразки. Очевидно, що це гальмувати оперативність виконання завдань кримінального процесу. Забезпечення змагальності має бути своєчасним та реальним. Так, щодо моменту залучення адвоката Касаційний кримінальний суд дійшов висновку, що

вимога присутності адвоката під час затримання є практично нездійсненною і не передбачена будь-яким положенням КПК, Конституції України чи міжнародних договорів. Встановлення такого правила Судом зведе нанівець будь-яку поліцейську діяльність, оскільки практично неможливо забезпечити присутність адвоката в той час і в тому місці, де може відбутися затримання за підозрою у вчиненні злочину³⁰.

Тобто забезпечення змагальності, дотримання прав людини, зокрема права на захист, на правничу допомогу, без сумніву, необхідне, але тут варто зважати на те, чи справді порушення приписів процесуального закону впливатиме на хід процесу чи йому перешкоджатиме.

Здавалося б, що межі засади змагальності можна знайти в доктрині заборони використання “плодів отруєного дерева” – недопустимості будь-яких доказів, здобутих завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного пору-

²⁸ Постанова ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 26 березня 2024 р. у справі № 913/768/21, пункт 89 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117974238>> (дата звернення 18.07.2025).

²⁹ В Дяков, ‘Проблеми реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі’ [2016] 8 Підприємництво, господарство і право 172.

³⁰ Ухвала ВС колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 16 лютого 2021 р. у справі № 204/6541/16-к п. 22 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95533196>> (дата звернення 18.07.2025).

шення прав та свобод людини (ч. 1 ст. 87 КПК України). Однак і ця доктрина має винятки, зокрема

– “незалежне джерело” (у постанові ВП ВС за наслідками розгляду рішення у справі Алахвердян проти України від 16.04.2019 Суд вказав:

виключення з вироку й ухвали зазначених доказів [явку з повинною, отриману під примусом] не впливає на законність і обґрунтованість висновків суду в частині визнання Особа_1 винуватим у вчиненні злочинів, за які його засуджено, кримінально-правової кваліфікації його дій та призначення покарання. Відповідні висновки ґрунтуються на сукупності інших доказів, зміст яких докладно наведено у вироку і які були досліджені в судовому засіданні³¹.

Тобто це правило призводить до виключення із судових рішень недопустимих доказів і похідних від них, але з посиланням на інші докази, які не мають жодного зв'язку із порушеннями, констатованими судовими інстанціями)³²;

– “очищення від бруду” (у справі Сіяно проти України від 09.02.2020³³ ЄСПЛ визнав порушення п. 1 та пп. “с” п. 3 ст. 6 Конвенції, оскільки заявник надав явку з повинною за відсутності захисника, і саме ці показання дозволили отримати інші додаткові докази, які були використані у справі проти нього та стали базою при винесенні обвинувального вироку. Однак при перегляді цієї справи ВП ВС вказала, що

характер та результати слідчих дій за участю заявника та його захисника, під час яких були надані підтверджуючі та більш деталізовані свідчення щодо обставин та обстановки скоєння інкримінованих ОСОБА_22 злочинів, інші докази винуватості заявника свідчать про застосування процесуальних компенсаторних механізмів, які “очищують від бруду” порушення права заявника на захист у цій справі і дають підстави для повноцінного використання всієї сукупності отриманих доказів за винятком свідчень, наданих у явках з повинною³⁴ (п. 106 рішення));

– “нешкідлива помилка” (*harmless-error*) ‘докази, отримані з порушеннями КПК України, можуть бути використані судом як допустимі, зокрема, коли ці порушення не є істотними та не вплинули на результат отриманих фактичних даних’³⁵;

³¹ Алахвердян проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 16 квітня 2019 р. (Заява № 12224/09) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e26#Text> (дата звернення 18.07.2025).

³² Варто зауважити, що у своєму рішенні від 26 червня 2025 р. у справі Алахвердян проти України (№ 2) ЄСПЛ вказав, що під час перегляду рішень у цій справі за виключними обставинами було допущено порушення ст. 6 Конвенції, зокрема, у зв'язку із незабезпеченням повного повторного розгляду, що позбавило заявника права на достатній час та можливості для підготовки свого захисту.

³³ Сіяно проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 09 січня 2020 р. (Заява № 52571/11) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f06#Text> (дата звернення 18.07.2025).

³⁴ Постанова ВП ВС від 09 вересня 2020 р. у справі № 1-27/10 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572019>> (дата звернення 19.07.2025).

³⁵ Постанова ВС колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 27 жовтня 2021 р. у справі № 668/69/16-к <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734860>> (дата звернення 19.07.2025).

– “*неминуче виявлення*” (*inevitable discovery*) (у рішенні ЄСПЛ у справі Светіна проти Словенії³⁶ від 22.05.2018 порушувалося питання, що докази, отримані під час незаконної перевірки або обшуку, але які були б неминуче виявлені навіть за відсутності такої перевірки, можуть бути допустимими у справі);

– “*виключення доброчесності*” (*good-faith exception*) (якщо поліція діє правомірно на підставі ордера на проведення обшуку, який надалі визнається недійсним, оскільки виданий у зв'язку з судовою помилкою, то докази, знайдені в процесі цих слідчих дій, слід вважати допустимими³⁷).

Отже, засада змагальності має свої межі на стадії досудового розслідування. Проблеми балансу інтересів публічного і приватного завжди будуть резонансними й складними, адже кожна сторона бажає вирішення питання на свою користь. Однак глобальне вирішення проблеми боротьби зі злочинністю в Україні напругу залежить від ефективності й дієвості досудового розслідування.

При цьому не варто забувати, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України). Тому масове нехтування законністю збирання доказів не сприятиме меті кримінального судочинства, бо чим прокурори та слідчі судді будуть кращими за правопорушників, адже вони самі переходитимуть межу – права людини та закон.

На нашу думку, засади змагальності й рівності сторін не є абсолютними на стадії досудового розслідування, бо на цьому етапі лише формується доказова база, тому сторони не знаходяться в рівних умовах. Водночас засада змагальності є важливим постулатом, який є наріжним камінням кримінального процесу. Принцип змагальності відображає дух суперництва між процесуальними опонентами вже на етапі досудового розслідування.

Однак попри те, що на цій стадії ці засади не є абсолютними, є межі, які не можна порушувати, тому що інакше це призведе до порушення права на справедливий суд, істотних прав і свобод людини і з точки зору національного права, і міжнародного.

Відповідно до ст. 87 КПК України істотними порушеннями прав і основоположних свобод людини є: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; 3) порушення права особи на захист; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про

³⁶ Svetina v. Slovenia. App 38059/13. European Court of Human Rights. Judgment. 22 May 2018 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183124>> (accessed 19.07.2025).

³⁷ United States v. Leon, 468 U.S. 897 (1984) <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/468/897/>> (accessed 19.07.2025).

своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; 5) порушення права на перехресний допит.

Водночас, згідно зі ст. 6 Конвенції, право на справедливий суд забезпечується шляхом, зокрема, реалізації прав, передбачених ч. 3 ст. 6 Конвенції. Так, ст. 6 Конвенції визнає за обвинуваченим право бути поінформованим не лише про “причину” обвинувачення, тобто про матеріальні факти, висунені проти нього, і на яких ґрунтується обвинувачення, але й про “характер” обвинувачення, тобто про юридичну кваліфікацію цих фактів (*Mattocchia проти Італії* (Mattocchia v. Italy), § 59; *Пенев проти Болгарії* (Penev v. Bulgaria), §§ 33 і 42)³⁸.

Стаття 6 § 3 “b” також захищає обвинуваченого від квапливого судового розгляду (*Kröcher і Möller проти Швейцарії*, рішення Комісії; *Bonzi проти Швейцарії*, рішення Комісії). Хоча важливо здійснити провадження протягом належного строку, але не можна задля цього жертвувати процесуальними правами однієї зі сторін (*ОАО Нефтуаная Компаніа Уйкос проти Росії*, § 540)³⁹.

Право кожного обвинуваченого мати дієвий захист адвоката також фігурує поміж основоположними складовими справедливого судового розгляду (*Salduz проти Туреччини* [ВП], § 51). У принципі кожен підозрюваний, від моменту затримання або взяття під варту, повинен мати доступ до захисника (*Даянан проти Туреччини*, § 31). Аби право на допомогу захисника стало практичним і дієвим, а не лишалось теоретичним, його реалізація не повинна ставитись у залежність від виконання надмірно формальних умов: судові органи повинні забезпечити справедливий характер процесу і відповідно стежити за тим, аби адвокат, який бере в ньому участь, вочевидь для захисту свого клієнта за його відсутності, отримав можливість робити це (*Van Geyselghem проти Бельгії* [ВП], § 33; *Pelladoah проти Нідерландів*, § 41).

Стаття 6 § 3 “d”, крім того, вимагає можливості перехресного допиту свідків, особливо якщо такі показання відіграють вирішальну роль у доведенні вини (*Кок проти Нідерландів* (dés.); *Krasniki проти Республіки Чехія*, § 79).

Також варто зауважити, що, хоча ст. 6 Конвенції не визначає критеріїв допустимості доказів, використання у кримінальному провадженні свідчень, отриманих внаслідок порушення ст. 3 Конвенції, незалежно від того, чи йдеться про катування, нелюдське, чи таке, що принижує гідність, поводження, автоматично позбавляє справедливості провадження загалом і порушує ст. 6 Конвенції (*Гефген проти Німеччини* [ВП], § 166; *Ібрагім і Інші проти Сполученого Королівства* [ВП], § 254; *El Haski проти Бельгії*, § 85; *Cēsnieks проти Латвії*, §§ 67–70). Те ж стосується і матеріальних доказів, без-

³⁸ Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) Оновлено 31 серпня 2024 р. <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr> (дата звернення 23.07.2025).

³⁹ Там само.

посередньо отриманих за допомогою катування (*Гефген проти Німеччини* [ВП], § 167; *Ялох проти Німеччини* [ВП], § 105)⁴⁰.

Отже, можна встановити синергію ч. 2 ст. 87 КПК України і ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та виокремити такі критерії визначення меж застосування засад змагальності та рівності сторін на зазначеній стадії кримінального провадження:

1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

3) порушення права особи на захист: а) право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; б) якщо особа не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, одержувати безоплатну допомогу перекладача; в) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для особи мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти неї; г) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту;

4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

5) порушення права на перехресний допит, права допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення.

Наведені критерії визначення меж застосування засад змагальності та рівності сторін на зазначеній стадії кримінального провадження можуть бути застосовані при здійсненні оцінки загальної справедливості кримінального судочинства або оцінці допустимості зібраних і представлених сторонами доказів у кримінальному провадженні.

Висновки. Засади змагальності та рівності сторін не є абсолютними на стадії досудового розслідування, але попри це змагальність має виконувати засадничу функцію гарантування прав людини – права на захист, на доступ до суду тощо. Засади змагальності та рівності сторін на стадії досудового розслідування мають обмежене застосування, поки такі обмеження істотно не порушують права та свободи людини. З цією метою необхідно чітко визначати межі застосування засад змагальності та рівності сторін на цій стадії. Критерієм визначення таких меж є синергія ч. 2 ст. 87 КПК України та ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

⁴⁰ Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини (н 38).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Bielousov Yu, Venher V, Orlean A, Krapyvin Ye, Shaputko S, Yavorska V, *Rol slidchoho suddi u kryminalnomu provadzhenni: analitychnyi zvit* (Kyiv 2020) (in Ukrainian).
2. Kaplina O, Karpenko M, Maryniv V ta in, *Sudovyi kontrol pid chas dosudovoho rozsliduvannia u kryminalnomu provadzhenni: navch. posib.* (Pravo 2016) (in Ukrainian).
3. Myroshnychenko Yu, *Protsesualni ta filosofsko-pravovi problemy zdiisnennia pravosuddia v kryminalnomu provadzhenni* (Panov 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Bereznyi O, 'Problemy realizatsii zasady zmahalnosti na dosudovomu rozsliduvanni pid chas oskarzhennia dii chy bezdiialnosti slidchoho abo prokurora ta rozghliadu skarhy slidchym suddeiu' [2016] 34 Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava 10 (in Ukrainian).
5. Vlasiuk V, 'Shchodo zmahalnosti za kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy' [2013] 6 Yevropeiski perspektyvy 106–112 (in Ukrainian).
6. Hryhorchuk Ye, 'Kryminalno-protsesualni funktsii u svitli onovlenoho kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy' [2013] 3 (21) Nauka i pravookhoronna 171 (in Ukrainian).
7. Diakov V, 'Problemy realizatsii pryntsypu zmahalnosti u kryminalnomu protsesi' [2016] 8 Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo 172 (in Ukrainian).
8. Stratii O, 'Znachennia pryntsypu zmahalnosti storin v sudovomu protsesi' [2024] 1 Yurydychni naukovyi elektronni zhurnal 219 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/47> (in Ukrainian).

Newspaper articles

9. Khavroniuk M, 'Deshcho pro sutnist kryminalnoho prava (inakshyi pohliad)' (Iurydychni visnyk Ukrainy 9–15 bereznia 2013 r.) <<https://pravo.org.ua/deshcho-pro-sutnist-kryminalnoho-prava-inakshyj-poglyad>> (accessed 10.07.2025) (in Ukrainian).

Dictionaries

10. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)* (V Busel (uklad i holov red), Perun 2005) (in Ukrainian).

Theses

11. Yanovska O, 'Teoretychni ta orhanizatsiini zasady funktsionuvannia i rozvytku zmahalnoho kryminalnoho sudochynstva' (dys d-ra yuryd nauk, 2011) (in Ukrainian).

Websites

12. Posibnyk iz statti 6 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny. Pravo na spravedlyvyi sud (kryminalno-protsesualnyi aspekt) Onovleno 31 serpnia 2024 roku <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr> (accessed 23.07.2025) (in Ukrainian).

Oleksandra Yanovska
Darya Bykovets
Artem Nykonyuk

ADVERSARIAL PROCEEDINGS AND EQUALITY OF THE PARTIES
AT THE PRE-TRIAL INVESTIGATION STAGE:
NECESSITAS ABSOLUTA OR BOVI CLITILLAE IMPONERE

ABSTRACT. Criminal proceedings in Ukraine are based on the adversarial principle, as outlined in Part 1 of Article 22 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. However, during the pre-trial investigation, the prosecution has significantly more powers and information than the defense, which raises questions about the scope of adversarial proceedings and equality of the parties at this stage of criminal proceedings.

The purpose of this study is to substantiate the non-absolute legal nature of the principles of adversarial proceedings and equality of the parties at the stage of pre-trial investigation, to determine the peculiarities of the implementation of adversarial proceedings and equality of the parties at the stage of pre-trial investigation, to clarify the expediency of applying the principles of adversarial proceedings and equality of the parties at the stage of pre-trial investigation, and formulating the concept of synergy between part two of Article 87 of the CPC of Ukraine and part three of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as a criterion for determining the scope of application of the principles of adversarial proceedings and equality of the parties at the above-mentioned stage of criminal proceedings.

The authors concluded that the principles of adversarial proceedings and equality of the parties are not absolute at the pre-trial investigation stage; however, they play a fundamental role in guaranteeing human rights – including the right to defense, access to court, and others. The authors provide their vision of the synergy between part two of Article 87 of the CPC of Ukraine and part three of Article 6 of the Convention as the limits of application of the principles under study. The results of the study can be used as a basis for assessing the overall fairness of criminal proceedings or the admissibility of evidence collected and presented by the parties in criminal proceedings.

KEYWORDS: adversariality; equality of the parties; pre-trial investigation; right to a fair trial, admissibility of evidence.